

Реферат на тему: "Життя і творчість Чингіза Айтматова"

Чингіз Айтматов

РЕФЕРАТ

на тему:

"Життя і творчість

Чингіза Айтматова"

Чингіз Айтматов народився в 1928 році в долині ріки Талас, у кишлаку Шекер Кіровського району Киргизької РСР. Трудова біографія майбутнього письменника почалася в роки Великої Вітчизняної війни. "Самому тепер не віриться, — згадував Чингіз Айтматов, — у чотирнадцять років від роду я вже працював секретарем ради. У чотирнадцять років я повинний був вирішувати питання, що стосуються всіляких сторін життя великого села, так ще у воєнний час".

Герой соціалістичної праці (1978), академік АН Киргизької РСР, лауреат Державної премії (1968, 1977, 1983), Лауреат у 1963 році Ленінської премії, кавалер ордена Дружби (1998), прийнятого з рук Бориса Миколайовича Єльцина, экс-головний редактор журналу "Іноземна література". У 1990 р. призначений послом СРСР у Люксембурзі, де і проживає в даний час як посла республіки Киргизія.

Довго і завзято він шукав свої теми, своїх героїв, власну манеру оповідання. І — знайшов їх. Його герої — рядові радянські трудівники, що твердо вірять у світлі, добрі початки створюваної при самій активній їхній участі життя. "Життя світлої, людської", люди чисті і чесні, відкриті всьому гарний у світі, у справі безвідмовні, у прагненнях піднесені, у взаєминах з людьми прямі і відверті. У повістях "Джаміля" (1958). "Топольок мій у червоній косинці" (1961), "Перший учитель" (1962) стрункість, чистоту і красу їхній душ і помислів символізують співучі тополі весняні білі лебеді на озері Іссик-Куль і саме це синє озеро в жовтому комірі піщаних берегів і сизо-білому намисті гірських вершин.

Своєю щирістю і прямою знайдені письменником герої як би самі підказали йому манеру оповідання — схвильовану, ледве підняту, напружено-довірчу і, часто, сповідальну — від першого обличчя, від "я".

З перших же добутків Ч. Айтматов заявив себе письменником, що піднімає складні проблеми буття, що зображує непрості, драматичні ситуації, у яких виявляються люди, як сказано, сильні, чисті і чесні, але, що зіштовхуються з не менш сильними супротивниками — чи те охоронцями старих вдач і звичаїв (законів адату), чи те хижакими, властолюбними деспотами, свинцевими бюрократами, як Сегізбаєв у повісті "Прощай, Гульсарі!", із самодурами і негідниками начебто Орое-кула в "Білому пароплаві".

У "Джамиле" і "Першому вчителі" письменнику удалося схопити і запам'ятати

яскраві шматки життя, що світяться радістю і красою, незважаючи на пронизуючий їхній внутрішній драматизм. Але те були саме шматки, епізоди життя, про які він розповідав піднесено, якщо ужити знамените лєнінське слово, духопід'ємне, сам, повнячи радістю і щастям, як повниться ними художник, що задає тон у "Джамілі" і "Першому вчителі". (Так колись розповідав про життя М. Горький у "Казках про Італію".) За це критики називали їх романтичними, незважаючи на добротну реалістичну основу, у міру розвитку таланта письменника, поглиблення його в життя, що підкоряло собі всі романтичні елементи.

Письменник усе ширше і глибше захоплює життя, намагаючись проникнути в таємні її таємниці, не обходячи найгостріших питань, породжених двадцятим сторіччям. Повість, що викликала гострі суперечки, "Материнське поле" (1965) знаменувала перехід письменника до найсуворішого реалізму, що достигли своєї зрілості в повістях "Прощай, Гульсари!" (1966). "Білий пароплав" (1970). "Ранні журавлі" (1975), у романі "Буранний полустанок (И довше століття триває день)" (1980). Уже не окремі шматки, прошарки життя, а увесь світ починає бачитися в картинах, створюваних письменником, реальний світ із усім його минулим, сьогоденням, майбутнім, світ, не обмежуваний навіть Землею. Радості, прикrostі, світлі і похмурі можливості нашої планети в її географічній цілісності і соціальної розколотості офарблюють творчість письменника в нові тони. Айтматов має стратегічне мислення, його цікавлять ідеї планетарного масштабу. Якщо у своїх ранніх речах, скажемо, у повісті "Перший учитель", письменник зосереджувався переважно на своєрідності киргизької любові, життя, культури і, як тепер виражаються, ментальності, то в романах "Плаха" і "И довше століття триває день", що мали гучний успіх наприкінці 70-х — 80-і роки, він виявив себе вже як громадянин Земної кулі. Підняв, як колись виражалися, глобальні питання. Наприклад, відкрито заявив про те, що наркоманія — це страшний бич. Сам собі дозволив підняти, тому що до нього це нікому не дозволялося. Адже, як відомо, наркоманії, як і сексу, у СРСР не було.

"Велика мудрість народжує сум", — говорили древні. Не минало це і Чингіза Айтматова. Починаючи з повісті "Прощай, Гульсари!", при усьому, я б сказав, войовничо стверджуючому пафосі його творчості, воно потрясає гострим драматизмом узятих життєвих колізій, що приголомшують поворотами в долях героїв, часом трагічних долях у самім піднесеному значенні цих слів, коли і сама загибель служить узвишшю людини, пробудженню схованих у ньому ресурсів добра.

Ускладнюються, природно, і принципи оповідання. Розповідь від автора часом сполучається за допомогою невластиво-прямої мови зі сповіддю героя, що нерідко переходить у внутрішній монолог. Внутрішній монолог героя настільки ж непомітно переливається в мову автора. Дійсність захоплюється в єдності її сьогодення, її коренів і її майбутнього. Різко підсилюється роль фольклорних елементів. Слідом за ліричними піснями, що нерідко звучать у перших повістях, автор усе ширше і вільніше укріплює в тканину добутоків народні легенди, ремінісценції з "Манаса" і інших народних епічних сказань. У повісті "Білий пароплав" картини сучасного життя, як багатобарвні килимові

візерунки, виткані на канві розгорнутого киргизького переказу про матері-оленисі, а виткані так, що часом важко зрозуміти, де основа, а де малюнок. До того ж поживавлення, олюднення (антропоморфізм) природи настільки органічно, що людина сприймається як невідмовну її частину, у свою чергу, природа невіддільна від людини. У повісті "Рябий пес, що біжить краєм моря" (1977), у романі "Буранний полустанок" художня палітра збагачується ще і ненав'язливим підпорядкуванням реалізму (реалізму самої чистої проби) міфу, легенд, "переказів старовини глибокої". Ці й інші фольклорні елементи завжди несуть багатозначний зміст, сприймаються те як символи, те як алегорії, те як психологічні паралелі, додають добуткам багатоплановість і поглибленість, змісту — багатозначність, а зображенню стереоскопічність. Творчість письменника в цілому починає сприйматися як епічне сказання про світ і людину в одну із самих величних епох — сказання, створюване одним із самих активних і жагучих її діячів.

Чингіз Айтматов бачить головне виправдання триваючого мільйони років розвитку людства, його багатовікової історії, відбитої в міфах і сказаннях, гарантію його світлого майбутнього. Життя — людське буття — воля — революція — будівництво соціалізму — мир — майбутнє людства — от ступіні, що складаються в єдині і єдині сходи, по якій дійсний творець і хазяїн життя Людина Людства піднімається "усі вперед! І — вище!". Він, головний герой Чингіза Айтматова, особисто відповідальний за все, що, було, є і буде, що може случитися з людьми, Землею, Всесвіт. Він — людина справи і людина напруженої думки — пильно розглядає своє минуле, щоб не допустити прорахунку на важкому шляху, який прокладається усьому людству. Він заклопотано вдивляється в майбутнє. Такий масштаб, яким керується письменник і в підході до сучасного світу, і в зображенні свого героя, осмислюючи їх у всій їхній багатозначності.

Добуток гостре, написане дійсний кров'ю серця, роман "Буранний полустанок" породив усілякі, багато в чому не співпадаючі думки. Дискусія довкола нього продовжується. Деякі вважають, що тимчасова невизначеність образу "манку рта" може породжувати плітки. Інші говорять про те, що символ, іменований у романі "Паритетом" і несущий на собі всю космічну лінію в добутку, складається із суперечних один одному почав і тому не може бути прийнятий беззастережно, як і саме рішення зв'язаної з ним головної проблеми. До того ж, додають треті, і легенда про "манкуртах" і космічна фреска, створена чисто публіцистичними засобами, не дуже органічно спаяні з основний — строго реалістичної — частиною оповідання. Можна чи погоджуватися не погоджуватися з подібними думками, але не можна не визнати головного: роман "Буранний полустанок", пронизаний, по визначенню Мустая Каріма, "болем і безмірним оптимізмом, безмірною вірою в людину...", навряд чи залишить кого-небудь байдужим.

Письменнику удалося переконливо показати найбагатший духовний світ простої людини, що має свою думку про самі складні проблеми людського буття. Очима його головного героя на нас дивиться сама наша епоха з її перемогами і поразками, її смутками і радостями, складними проблемами і світлими надіями.

Новий роман — "Тавро Кассандри", опублікований у "Прапорі" у 1994 році. Ще більш неспокійний, але неспокійний по-своєму, "по-айтматовськи". Здавалося б, люди на величезних просторах СНД б'ються, гроші у величезних кількостях крадуться, інші непристойності діють, — так і пиши про це. Однак Айтматов, очевидно, не здатний розглядати всілякі подробиці в себе під ногами. Погляд його як і раніше спрямований на Землю зверху вниз, охоплюючи її цілком.

Невипадково головний герой — чернець Філофей — літає навколо Землі в орбітальній станції: так її, бідолашну, покраще розглянути можна. Філофей таким був не завжди, колись він був вченим Андрієм Андрійовичем Крильцовим, що спеціалізувався в області виведення штучних людей, "іксродів", у чревах, так сказати, безкоштовних експериментаторів, тобто жінок-ув'язнених. Потім, незадовго до оголошення себе ченцем, учений з'ясував, що не тільки справа це несправедливе, але й ембріони відмовляються з'являтися на світло, у якому панує зло. Таке було рішення природи: захистити себе від кровосмоктаючого людства, нехай вимре. Чим не Апокаліпсис у м'якій формі?

Завдяки своїй здатності концентруватися на глобальних ідеях, Чингіз Айтматов схильний і у внутрішньолітературної діяльності або затівати, або брати активну участь у проектах планетарного масштабу. Наприклад, уже багато років тому він і соціолог Інституту проблем керування АН СРСР Рустем Хаиров звернулися до тодішнього генсека Андропова (1983) із пропозицією про створення комітету з зустрічі III-го тисячоліття. Зненацька ця пропозиція була прийнята. Поступово Айтматов просунув на цю справу і прогресивну світову громадськість, організувавши в 1986 році Іссик-кульський форум, на який зібралися представники ЮНЕСКО, футурологи, письменники і художники. І поговорили про необхідність виховання нового планетарного мислення, завдяки чому людство змогло б уникнути тотального катаклізму — військового, екологічного, економічного etc. І коли коліщата завертілися щосили, коли вже можна було починати пожинати лаври і стригти купони, Айтматов смиренным образом передає бразди правління грандіозним шоу Марату Гельману.

Проведений наприкінці минулого року опитування суспільної думки показав, що Айтматов вважається третім по популярності політиком — після президента Аскара Акаєва і мера Бішкека Фелікса Кулова.

У його повістях неодмінний персонаж, що думає, думає, думає... "Я ходжу в досвітньої тиші й усіх думаю, думаю" ("Перший учитель"). "Я... дивився на небо, що сутеніє в хмарах, і думав: "Чому так незрозумілий і складне життя?" ("Джамиля"). По ні автор і жоден з його героїв не хотів би життя іншого, простішого, долі менш драматичної. Це — наше життя і моя доля, і як би важка і спутана не була, вона — моя єдина, як любов, і я не відрікаюся ні від чого ні в ній, ні в історії — як Танабай з "Прощай, Гульсари!" усю на себе відповідальність приймає за колишнє добро і зло, не звалюючи на інші.

Життя — що ріка Талас — душа Таласької рівнини, древнього лона Киргизії, де гуляв Манас і зріс Чингіз): примхливий, загадкова, те скажене повіддя, те суша: "З

нашою рікою, брат, не жартуй!.. Сьогодні води в ній по коліно, тече, нікого не торкне, а завтра розлютять — мости знесе. Вона, що жива — її розуміти треба..." ("Сипайчі"). І мудрий повинний бути сипайі, обмежувач і знавець норовливої коханої: ріки, природи, історії, душі людини.

Герой Айтматова — приборкувач стихій і змістів, з ними має справу: з першоелементами природи і із сенсами людського існування:

любов-пристрасть ("Джаміля"), істина ("Прощай, Гульсари!"), справедливість

("Ранні журавлі"), совість ("Після казки"), жертва ("Рудий пес")-и тим більше "Плаха". (Ведучий. 27. XI. 86.). Але і на природу він замахується — неї зрозуміти: гори, степи, води, океан, їхній заклик, їхнього страждання від самих себе і від людини — стогін гір, дзенькіт рік, ревіння обвалів, бичі гроз. Не серед буденної природи, але серед урочистої, що блищить громами і блискавками, як язичеська богиня в діадемі з перунов,— розвертається дія його розповідей: гроза в "Джаміле", зима в "Гульсари", Великий туман у "Пегом псу". І в долях людських, з першооснови свого письменницького, Айтматов бере саму патетичну ноту: "Віч-на-віч" (1958) — повість про дезертира під час війни — сюжет, що російська радянська література підняла в 70-і роки ("Живи і помни" В. Распутіна); чи розповідь "Сипайчи" — про суперництво батька і сина перед загальної примхливий

коханої — рікою Талас, чия любов до них — не на живіт, а на смерть, як

Клеопатри иль Тамари...

І от беззмінний сюжет, як наскрізна рань: Батько і Син, неспіване батьківство, недолюблене синівство ("Солдатенок", "Побачення із сином", "Ранні журавлі"); покоління айтматівське — бездоглядність, з батьками вирізаними (трагедією історії, трагедією війни). І не випадково в героях, персонажах Айтматова немає мужнього віку, коли людин — чоловік дружини, батько дітей, хазяїн і будівельник з наливою силою, громадянин у суспільстві і політику,— але чи дитина, отрок, юнак, пли старий (мати), яким випадає не властива їм роль чоловіка в родині й в історії, у долі країни,— надмірна ця напруга, патетика...

Причому в ході творчості Айтматова усе різкіше зиг'заги в амплітуді коливань героя за віком. Якщо в перших повістях герой — молода людина (Джаміля, Данияр, Пляс, Дюйшен), що рветься до життя, любові, до самоствердження в справі, то в

наступних повістях — баба Толгонай, старий Танабай, хлопчик і дід ("Після казки"), отрок ("Ранні журавлі"), хлопчик Кіріск і старий Орган ("Рудий пес"), Едигей ("Буранний полустанок"); а середня, основна ланка людського віку випадає: тінню-пам'яттю сковзає Батько в "Ранніх журавлях"; як

Лоенгрін, пропливає Батько-Білий пароплав; безликий повторює Органа батько Емрайін у "Рудому псі". Не має цей вік своєї позитивної партії в бутті — у світі Айтматова. І в цьому страшна історична правда: перебита це покоління, кістками полягло. Але отут і воля художня: отрок і старий — співрозмовники великого діалогу думки (Запитуй — Відповідаємо), тоді як середній вік принципово монологічний: повинний стверджувати щось одне — і в справі будувати, і у думці собі думати. Герой

же Айтматова до останнього конання хоче зберегти за собою право запитувати, сократівське право не знати — щоб розуміти.

І при монологічно діючих героях "Джамили" і "Першого вчителя" приставлене недремне око підлітка (Сеит, Алтинай), чи дві тополі як світові орієнтири, сторожі буття й істини, дерева життя — по таких координатах і в такому опроміненні-висвітленні йде осмислення подій у людях, в історії, у життях.

Так, актори драми айтматовської, її основні амплуа-маски: дитя і старий. Вони як би перед завісою п у просценіумі зустрічаються, обговорюють, що на сцені відбувається з іншими, повножиттєвими, иль з ними самими (старий згадує). Отрок і старий — це ворота буття, ними обкреслена рамка життя, і це два вогні рампи сцени життєвої, де метаються повновікові чоловік і жінка в суєті своїх долі.

Але сам Чингіз Айтматов — справді мужик, корінник у запряжці буття, невтомно тягне її лямку по-дорослому вже з 14 років, коли працювати на родину почав, і по нею пору мужні досвіди життя, іспиту душі людини безстрашним пізнанням могутньо проробляє на полігонах і пасовищах своїх повістей і романів. І як громадянин країни і Землі, як чоловік ради, піднімає завзято самі гострі і невідкладні питання: про совість, про світ. про культуру природи'. Так бачу його: як батир Манас, він у дусі коштує неухильно, відбиває, разить і вивертається хитро і спритно, спокуси переборює і спокус у поза, п сумнівами зсередини,— і виявляє собою приклад і борг первоучителя свого народу.

А народу його киргизькому дивно скільки випало в столітті сем прожити, перейти і переосмислити. Тільки з завіс сонного патріархального стану, у якому він застиг на тисячоріччя, увєргнуть він був у XX столітті у вир всесвітньої історії і, не встигнувши оглянутися, виявився вже в соціалізмі. От і продирає дотепер його людина, Чингіз Айтматов, очі, і усі думає, думає, думає: що ж відбулося? що є, що буде? І це не тільки його народу думка, але представницька думка — за все людство. Тому що для XX в. типово, що

народи, довгий час стоявші в стороні від магістральних шляхів світової історії, включаються в неї, і бурхливо, прискорено розвиваючись, перестрибують зі стадій древніх — у найсучасніші. Недарма Айтматова переводять на багато мов: близькі долі і думи його героїв людям з багатьох країн Азії, Африки, Латинської Америки; і досвід, що нагромадив його киргизький радянський народ: і історичний, і душевно-емоційний, і розумовий, і художній, всім у повчання виявляється.

Але раз народ його такий шлях, рівний двом — трьом тисячоріччям європейської історії, промчався, те подібна ж прірва повинна бути перекрита й у духовної культури, і в типі письменника. І дійсно: як тип письменника, Чингіз Айтматов не просто житель середини XX в., але і шаман— заклинатель-міфотворец, акин-рапсод-сказувач гомерівської користі, ренессансно-шекспіровський драматург, просвітитель і дидакт свого народу, романтик з ідеалом високого розжарення,

реаліст— моралеописувач і історіограф ("Прощай, Гульсарі!") і нарешті, цілком "модерніст", як і конгеніальний йому побратим у Латинській Америці Габріель Гарсія

Маркес, книга якого "Сто років самотності" виявляє собою подібне ж конденсоване табло епох світової історії і шляхів, і сутей, і ідей людини... Про Гомера і Гесіода сказано було, що вони дали еллінам їхніх богів. Подібну ж функцію створення образів — типів і орієнтирів поведінки виконав у Киргизії Айтматов. У його творчості вже ціла космогонія і міфологія здійснена. Отут бродить Рогата мати-олениха, Великий Туман, Білий пароплав, Хлопчик-риба, всюди-око Верблюже око, священні Тополи-оракули (як дуб Зевса в Додоне), пролітають Ранні журавлі, вічно біжить краєм моря Пегий пес, стріляють у мати псевдолюди-манкурти... І серед цієї космічної першоприроди люди, як титани і герої, здійснюють свої космоустроительні подвиги: Дюйшен, як Персей, б'ється з парфумами гір, вивільняючи Андромеду-Алтинай; отут Геракл-Танабай

на службі в Еврисфея-Чоро разить гідру Зими і чистить авгієві стайні кошар; отут Парис-Даніяр викрадає прекрасну Олену — Джамилу; отут Минос, Еак і Радамант сіли в туру Харона, що перетинає Лету, і переносять отрока Кирика з дитинства на інше світло мужності...

Я не утомлюся підкреслювати цю сторону в героях і сюжетах Айтматова, тому що те, що перед нами правдиві образи наших сучасників, — це і без того ясно, на очах: і Даніяр, і Толгонай, і Орозкул (і Едигей і Бостон. — Ведучий. 26. XI. 86). Але вони значать більше, ніж це. Що є "наш сучасник"? Крапка в потоці історичного Простору-Часу. Ми, звичайно, любимо його, як властиво кожному любити себе, але любові до себе далеко не досить для того, щоб це "я" було й іншим племенам, часам цікаво, повчально, улюблено. Отут вже правдоподібною описовості недостатньо. Отут потрібний сміливий прорив з сьогоднішнього у віковичне, і Айтматов щораз як би поринає у вічність і Абсолют і не повертається без улову: несе яку-небудь рибку образу або прихоплює перлина сюжету — і піт уже затівається виріб повісти, вироблюється

на березі "Топольок", "Пегий пес", — але в кожному з них пульсує вічна енергема. Недарма в "Джамілі" Луп Арагон відчув історію любові, конгеніальну "Ромео і Джульєтте".

До дійсного часу у творчості і духовному розвитку Айтматова прозрівають три періоди. "Повести гір і степів" — така емблема того нового слова, з яким він ввійшов у літературу своїми ранніми, "молодіжними" добутками: "Віч-на-віч", "Джаміля", "Верблюже око", "Топольок мій у червоній косинці" і "Перший учитель", за які й одержав у 1963 році Ленінську премію. Його герой тут — молода людина, у кипінні пристрасті що прориває, як ріка, тіщини патріархально-родової громади і свій особистий шлях, який прокладається по життю.

Другий період утворюють повісти "Материнське поле" і "Прощай, Гульсарі!". Письменником отут володіє дума про історію свого народу, подіях революції, колгоспного будівництва, війни. Герой отут — старець, мати, що сповідає перед смертю життя свою прямо природі: Толгонай — Землі, Танабай — коню Гульсарі.

Третій же, нині триваючий період, почався з "Послу казки (Білий пароплав)". Тут ще: "Ранні журавлі", "Рудий пес, що біжить краєм моря", п'єса "Сходження на Фудзіяму", написана разом з Калтаєм Мухамеджановим. І, нарешті, роман "Бураний

полустанок. (І довше століття триває день)". Тут письменник виходить до першооснов буття: особистість — перед судом совісті, людське суспільство і його діяльність за історію — перед обличчям першостихій природи. Художня думка Айтматова знаходить, з одного боку, тверду раціоналістичну міцність і строгість високого стилю, а з інший,— виходить до дитячо-первісного міфу, казці, притчі. І герой його отут розсунутий, виведений

до ворот буття: дитина і старець.

Особистість і Життя, Народ і Історія, Совість і Буття — от проблемні пари трьох зазначених ступіней сходження Айтматова до усе більш глибинних сутям. Відповідно, і жанр повісти, постійний у письменника, змінюється усередині. Спочатку це — повість — новела, драматична розповідь з катастрофічним, як гроза, подією в центрі. Потім це — монолог-спогад, епос про колишній, як шекспирова історична хроніка. І, нарешті, роман — висока філософічна трагедія, художнє дослідження граничних можливостей людини.